

Ekonomika CESTOVNÍHO RUCHU

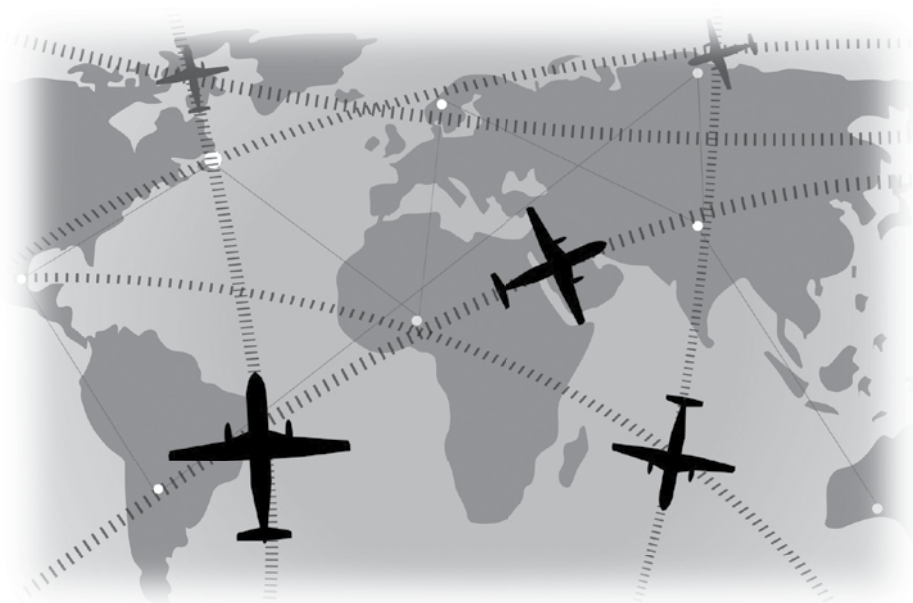
Jaromír Beránek
a kolektiv

EKONOMIKA CESTOVNÍHO RUCHU

Ekonomika CESTOVNÍHO RUCHU

Jaromír Beránek
a kolektiv

Ing. Jaromír Beránek a kolektiv

Ekonomika cestovního ruchu

Vydal MAG CONSULTING s.r.o.

Táboritská 1000/23

130 00 Praha 3 - Žižkov

<http://www.magconsulting.cz>

Odborná revize textu Ing. Blanka Sodomková

Odpovědná redaktorka Helga Jindrová

Foto na obálce fotobanka Allphoto

Sazba Q point

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Počet stran 296

První vydání, Praha 2013

© MAG CONSULTING s.r.o., 2013

Cover Design © Q point, 2013

Cover Photo © Allphoto, 2013

Všechna práva vyhrazena, žádná část této publikace nesmí být šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez souhlasu nakladatele.

ISBN 978-80-271-9361-5 (pdf)

ISBN 978-80-86724-46-1 (print)

OBSAH

1	CESTOVNÍ RUCH A JEHO SPECIFIKA	9
1.1	Cestování vs. cestovní ruch	9
1.2	Hlavní zvláštnosti cestovního ruchu	10
1.3	Cestovní ruch jako mnohostranný jev současné doby	11
1.4	Definice cestovního ruchu	14
1.5	Účastníci cestovního ruchu	16
1.6	Cestovní ruch jako systém	18
1.6.1	Subjekt cestovního ruchu	19
1.6.2	Objekt cestovního ruchu	19
1.6.3	Předmět cestovního ruchu	19
1.7	Základní ekonomické aspekty cestovního ruchu	21
1.8	Cestovní ruch jako sektor ekonomiky a ekonomická činnost	25
1.8.1	Třídění ekonomických činností	25
1.8.2	Průmysl cestovního ruchu	27
1.8.3	Ekonomika cestovního ruchu	29
1.8.4	Vztah cestovního ruchu se sektory národního hospodářství	29
1.8.5	Pohled na cestovní ruch jako na samostatné odvětví	35
1.9	Cestovní ruch jako trh	36
1.9.1	Socioekonomické zásady trhu cestovního ruchu	40
2	EKONOMIKA CESTOVNÍHO RUCHU	42
2.1	Předmět ekonomiky cestovního ruchu	42
2.2	Metodologie ekonomiky cestovního ruchu	43
2.3	Specifika, principy a problémy ekonomiky cestovního ruchu	44
2.4	Produkt cestovního ruchu jako ekonomická kategorie	47
2.4.1	Ekonomické statky	47
2.4.2	Vymezení produktu cestovního ruchu	49
2.4.3	Výrobní faktory a jiné zdroje produktu cestovního ruchu	57
2.4.4	Alternativní náklady výroby produktu cestovního ruchu	58
2.5	Sezonnost cestovního ruchu	60

2.6	Ekonomické a finanční ukazatele v cestovním ruchu	62
2.6.1	Ekonomické ukazatele rozvoje cestovního ruchu	63
2.6.2	Ukazatele ekonomické efektivity podniků cestovního ruchu	65
3	CESTOVNÍ RUCH Z MAKROEKONOMICKÉHO HLEDISKA	86
3.1	Vliv průmyslu cestovního ruchu na ekonomiku země	86
3.2	Příjmy z cestovního ruchu a výdaje na cestovní ruch	88
3.3	Spotřeba v cestovním ruchu	93
3.4	Turistický export a import	98
3.5	Turistický obrat	99
3.6	Investice do cestovního ruchu	100
3.7	Cestovní ruch a HDP/HNP	102
3.7.1	Hrubý turistický produkt	103
3.7.2	Výpočet HDP/HNP výdajovou metodou	105
3.7.3	Výpočet HDP/HNP důchodovou metodou	107
3.7.4	Výpočet HDP/HNP výrobní metodou (podle přidané hodnoty)	109
3.8	Zaměstnanost v cestovním ruchu	113
3.8.1	Trh práce, zaměstnanost a nezaměstnanost	113
3.8.2	Charakteristika pracovních příležitostí v cestovním ruchu	116
3.8.3	Zaměstnanost v cestovním ruchu podle různých kritérií	118
3.8.4	Výkony zaměstnanosti v cestovním ruchu	126
3.8.5	Mzdy v cestovním ruchu	127
3.9	Podíly cestovního ruchu na ekonomických ukazatelích v ČR	130
3.10	Nepřímý vliv cestovního ruchu na národní ekonomiku	131
3.10.1	Koeficient příjmu z cestovního ruchu (multiplikátor)	131
3.10.2	Keynesova spotřební, úsporová a investiční funkce	135
3.10.3	Rozšířený pohled na multiplikátor v cestovním ruchu	138
3.11	Omezující faktory cestovního ruchu	140
4	MATERIÁLNĚ-TECHNICKÁ ZÁKLADNA CESTOVNÍHO RUCHU	142
4.1	Doprava	142
4.1.1	Autobusová a automobilová doprava	148
4.1.2	Železniční doprava	150
4.1.3	Letecká doprava	153
4.1.4	Vodní doprava	158
4.1.5	Dopravní ukazatele v České republice	160

4.2	Ubytování a stravování	170
4.2.1	Ubytovací zařízení	170
4.2.2	Stravovací zařízení	180
4.3	Cestovní kanceláře a agentury	184
4.3.1	Cestovní kancelář	186
4.3.2	Cestovní agentura	187
4.3.3	Získání živnostenského oprávnění	188
4.3.4	Pojištění záruky pro případ úpadku CK	189
4.3.5	Cestovní smlouva	190
4.3.6	Organizace slučující cestovní kanceláře a agentury v ČR	191
4.3.7	Cestovní kanceláře a agentury v ČR a jejich ekonomické výsledky	192
4.4	Zábavní průmysl	194
4.4.1	Animační programy v zábavním průmyslu	196
5	TRH CESTOVNÍHO RUCHU	198
5.1	Pojem trhu cestovního ruchu	198
5.2	Vývoj trhu cestovního ruchu	199
5.3	Funkce a role trhu cestovního ruchu	200
5.4	Specifika trhu cestovního ruchu	201
5.4.1	Klasifikace trhů a regionů cestovního ruchu	205
5.4.2	Kapacita trhu cestovního ruchu	206
5.4.3	Výzkum a analýza trhu cestovního ruchu	206
5.5	Struktura a infrastruktura trhu cestovního ruchu	208
5.5.1	Vícekritériální charakter systému a struktury trhu cestovního ruchu	208
5.5.2	Podstata a základní elementy infrastruktury trhu cestovního ruchu	210
5.6	Konkurence jako mechanismus trhu cestovního ruchu	212
5.7	Poptávka	214
5.7.1	Poptávka a faktory, které ji definují	214
5.7.2	Elasticita poptávky v cestovním ruchu	217
5.7.3	Metody prognózování poptávky v cestovním ruchu	218
5.7.4	Segmentace poptávky po službách cestovního ruchu	221
5.7.5	Motivy a cíle cestování	225
5.8	Nabídka	228
5.8.1	Zisk a jeho vliv na nabídku	228
5.8.2	Role technologie výroby v nabídce	229

5.8.3	Role časových parametrů výroby v nabídce.	230
5.8.4	Výrobní náklady a nabídka produktu cestovního ruchu.	232
5.8.5	Elasticitu nabídky v cestovním ruchu.	237
5.8.6	Specifika nabídky podle segmentů průmyslu cestovního ruchu ..	238
5.9	Rovnováha na trhu cestovního ruchu a mechanismus nabídky a poptávky	247
5.9.1	Teritoriální rozložení nabídky a poptávky a jeho vliv na rovnováhu	248
5.9.2	Odlíšnost vnímání produktu stranou nabídky a poptávky	248
5.9.3	Bod tržní rovnováhy.	249
5.9.4	Státní regulace trhu	250
5.9.5	Rovnováha trhu cestovního ruchu v dynamice	255
5.9.6	Cestovní ruch v kontextu celoeconomické rovnováhy	257
5.10	Odbytíště produktů na trhu cestovního ruchu.	258
5.10.1	Přímá odbytíště	259
5.10.2	Nepřímá odbytíště	260
6	MEZINÁRODNÍ CESTOVNÍ RUCH	261
6.1	Mezinárodní cestovní ruch jako specifická forma obchodu se službami	261
6.2	Současný stav mezinárodního cestovního ruchu	263
6.3	Význam mezinárodního cestovního ruchu	264
6.3.1	Negativní sociálně-ekonomické aspekty mezinárodního cestovního ruchu	268
6.4	Světový trh a regionální trhy mezinárodního cestovního ruchu.	269
6.4.1	Konkurenceschopnost národních ekonomik na trhu mezinárodního cestovního ruchu	274
6.4.2	Zahraniční cestovní ruch České republiky	277
6.5	Mezinárodní cestovní ruch a teorie mezinárodního obchodu	278
6.5.1	Merkantilistická teorie a cestovní ruch	278
6.5.2	Teorie absolutních výhod a cestovní ruch.	279
6.5.3	Teorie komparativních výhod a cestovní ruch	280
6.5.4	Heckscherův-Ohlinův model a turistické toky mezi zeměmi.	281
6.5.5	Teorie životního cyklu produktu/destinace	283
6.5.6	Cestovní ruch a další teorie mezinárodního obchodu	284
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	287

1 CESTOVNÍ RUCH A JEHO SPECIFIKA

1.1 Cestování vs. cestovní ruch

Člověk má paradoxní potřebu cestovat, seznamovat se s národy a jejich zvyky, kulturou a historií. Jedná se o jednu z vyšších intelektuálních forem rekreace, kterou často doprovází různorodé aktivity. Proto lidé cestují již po tisíciletí, nehledě na válečné konflikty, nesjízdné cesty, hlad a jiná omezení (Chasbulatov, 2012). Cestování je tedy charakterizováno především přemísťováním jednotlivců, skupin osob podle zájmů a cílů, celých expedic včetně vojenských, skládajících se z několika set, a dokonce i tisíců specialistů, diplomatů, migrantů a přistěhovalců. Pro některé národy se cestování stalo způsobem života ustáleným před stoletími a vyvolaným klimatickými zvláštnostmi v místě jejich působiště. Sem patří především kočovné kmeny, které se pravidelně z důvodu hledání nových pastvin přemísťují spolu se stády dobytka, přičemž hranice států nejsou pro ně překážkou.

Z výše uvedeného vyplývá, že cestování je obecným pojmem, který označuje přemísťování lidí prostorově a časově. Člověk, který cestuje, se označuje jako „cestující“ bez ohledu na cíl, směr a dopravní prostředky. V závislosti na typu cesty je možné cestujícího nazývat mořeplavcem, kosmonautem, byznysmenem, naturalistou atd. s ohledem na cíle, směry, dopravní prostředky a jiné důležité i méně důležité charakteristiky. Cestování a cestovní ruch jsou v současné době chápány jako dva související pojmy, které charakterizují určitý životní styl člověka. Sem patří odpočinek, zábava, sport, poznání okolí, obchod, léčba a mnoho dalších činností. Cestovní ruch jako zvláštní případ cestování však má určitá omezení, charakteristiky a mnoho různých definic. Na rozdíl od cestování je cestovní ruch kategorií, jež se nachází pod silným vlivem ekonomiky. Může být chápán jako zvláštní masová forma cestování, ale i jako činnost spojená s organizací a uskutečněním samotného cestování. Základní rysy cestovního ruchu lze spatřovat v dočasnosti změny místa stálého bydliště, nevýdělečném charakteru cesty a pobytu a tvorbě vztahů mezi lidmi, které cestovní ruch vyvolává.

Pokud by pojem cestovní ruch zahrnoval cestování do vzdálenějších míst od místa trvalého sídla, byla by historie cestovního ruchu velmi bohatá, neboť takto cestovali už Egypťané, Řekové, Peršané, Sumerové a další starověké civilizace. Rozvoj cestování je potom spjat s počátkem obchodních, objevitelských a kolonizačních cest do zámoří. Jedním z prvních známých cestovatelů byl na přelomu 13. a 14. století benátský kupec Marco Polo a z jeho doby pochází řada významných cestopisů a map tehdy známého světa. Od poloviny 16. století jsou již doloženy případy, kdy obyvatelé severní Evropy pravidelně jezdí za účelem léčby do lázní, do známých studijních center Itálie a k památkám velkých civilizací do jižní Evropy. Cestování bylo výsadou šlechty a diplomatů.

Počátky cestovního ruchu v moderním pojetí (jak ho chápeme dnes) jsou datovány až do 18. století, kdy došlo k průmyslové revoluci a posléze rozvoji dopravy, respektive do 19. století, kdy Thomas Cook začal jako první pořádat organizované cesty. Někdy se říká, že právě on položil základy cestovního ruchu, neboť poté, co si povšiml komerční perspektivy masového cestovního ruchu, založil první cestovní kanceláře, zahájil rezervaci míst v dopravě a hotelích, zavedl klasifikaci hotelů i cestovní šeky a vydával kvalitní průvodce s vyčerpávajícími informacemi. Ve 20. století zasahuje cestovní ruch širší vrstvy obyvatelstva, protože jsou postupně splňovány předpoklady pro jeho rozvoj – především svoboda pobytu a pohybu, disponibilní fond volného času a dostatek finančních prostředků na uspokojení i méně zbytných potřeb. Populární se stávají lázeňské pobyty, pobyty u moře, na horách a plavby. Lze říci, že rozvoj těchto způsobů rekreace pokračuje dodnes. Cestovní ruch je v současnosti jednou z nejsvobodnějších lidských činností, neboť v demokratickém světě nikde nikdo nikomu nepřikazuje, kam smí nebo nesmí jezdit.

1.2 Hlavní zvláštnosti cestovního ruchu

V. A. Kvartalnov se ve své knize *Teorie a praxe cestovního ruchu* pokoušel zachytit hlavní zvláštnosti cestovního ruchu, které by ho odlišily od cestování. Tvrdí například, že na rozdíl od cestování představuje cestovní ruch **přemístění lidí ve velmi krátkých časových intervalech**. Cestovní ruch jakožto masový jev 20. století se rozvinul pod vlivem politicko-ekonomické situace ve vyspělé společnosti, kde zaměstnanci získali právo na každoroční krátkou dovolenou (trvající průměrně 2 až 3 týdny). Po druhé světové válce se zlepšila finanční situace lidí, což umožnilo vynakládat peněžní prostředky na odpočinek a krátkodobé cestování za účelem relaxace. Rozvoj dopravních prostředků, který začal éru transkontinentálních letů, pak umožnil navštívit skoro každý koutek světa ve velmi krátkém časovém horizontu. Podle statistických údajů mají největší podíl na cestovním ruchu víkendové pobyty, následují zájezdy trvající 6–7 dní a mnohem menší část patří zájezdům na 8 až 12 dní. Ostatní, dlouhodobější zájezdy statisticky nehrají se svým nepatrným podílem významnější roli.

Pro cestovní ruch je dále důležité **vymezit místo bydliště**, neboť cestovní ruch představuje (zjednodušeně řečeno) odjezd lidí z místa jejich bydliště do jiné oblasti či jiného státu za účelem cestování. Cesty v místě bydliště, například do práce a zpátky, tedy nepatří k cestovnímu ruchu. Ve státech, kde existuje povinnost nahlášení místa bydliště, se toto místo vztahuje k trvalému bydlišti, jež se registruje příslušnými státními orgány, které mají na starosti otázky migrace obyvatelstva. Existuje ale i jiná kategorie – obvyklé místo bydliště, které je stanoveno na základě údajů o době, po kterou člověk bydlí na jednom místě (ve městě, regionu). Přitom je nutno pro každý region i město odlišit osoby, které mohou být zařazeny buď do kategorie osob s trvalým pobytem, nebo do kategorie návštěvníků. Mezi cesty v místě bydliště mohou být zařazovány cesty na různé vzdálenosti trvající různou dobu. Např. v malém městě trvá cesta do práce 20–30 minut při vzdálenosti několika kilometrů, ve velkém městě lze cestovat i tři hodiny a urazit vzdálenost 50–100 km. Zatímco pro obyvatele venkova představuje vzdálenost 70 kilometrů dalekou cestu, ve velkoměstech může být taková cesta realizována v rámci města.

Cestovní ruch souvisí s volným časem, přičemž pojem **volný čas** vychází z obecné definice cestovního ruchu jako způsobu odpočinku. Tato „definice“ není spravedlivá k některým typům cestovního ruchu – např. k cestovnímu ruchu s profesními motivy, jehož účastníci jsou pracovníci na služebních cestách. Také mnozí chataři na svých chatách často více pracují, než že by tam jezdili za odpočinkem, přesto chataření a chalupaření zařazujeme pod tzv. rekreační cestovní ruch.

Důležitým pojmem, s nímž se setkáváme v souvislosti s cestovním ruchem, je **účel cestování**, který napomáhá vymezení typů činností, jež spadají pod cestovní ruch (v důsledku toho pak v některých státech pro tyto činnosti platí zvýhodněné celní, daňové a další podmínky, které stanoví stát speciálně pro oblast cestovního ruchu). Hlavními cíli cestovního ruchu jsou zábava, rekreace a poznání, dále se někteří lidé účastní cestovního ruchu za účelem ozdravení a léčení, jiní sledují profesní cíle, navštěvují známé a příbuzné atd. V České republice se z hlediska účelu cestování člení cestovní ruch na mnohé typy (záleží na pojetí autorů), rozlišuje se např. rekreační cestovní ruch, kulturně-poznávací cestovní ruch, cestovní ruch zaměřený na poznávání přírodního prostředí (jehož součástí je i ekoturistika), zdravotně orientovaný cestovní ruch (zahrnující mj. pobyty v lázních a wellness centrech), sportovně orientovaný cestovní ruch, cestovní ruch se společenskými motivy (kam patří i návštěvy přátel), dále vzdělávacími, profesními, náboženskými, dobrodružnými motivy atd.

V neposlední řadě představuje cestovní ruch důležitou **součást ekonomiky** mnohých států. Přispívá k růstu zaměstnanosti místního obyvatelstva, k využívání kapacity hotelů, restaurací, kulturních i sportovních akcí, k přílivu zahraniční měny aj. Cestovní ruch, založený na využití domácích turistických zdrojů, je významnou položkou příjmů státního rozpočtu mnohých států včetně České republiky.

1.3 Cestovní ruch jako mnohostranný jev současné doby

Existuje několik pohledů na cestovní ruch jako na jev současné doby. Nejčastěji jsou tato hlediska vnímána jako vzniklá šablona a rozdíly mezi nimi si laik sotva povšimne. Ve článcích žurnalistů nebo ve výrocích ekonomů či hejtmanů krajů se často můžeme dočíst či doslechnout, že „cestovní ruch je typem přemísťování a hospodaření“. Jedná se v podstatě o nejrozšířenější tvrzení o cestovním ruchu, o němž málokdo vůbec diskutuje. Dalším rozšířeným názorem je tvrzení, že „cestovní ruch je meziodvětvový komplex nebo trh, na kterém vládne cestovní kancelář (touroperátor) vytvářející z produkci různých odvětví turistický produkt.“ Na cestovní ruch je ale také možné nahlížet jako na „samostatný druh ekonomické činnosti, konkrétně činnosti spojené s obsluhováním účastníků cestovního ruchu“. Přitom samotní turisté jsou si jisti, že „cestovní ruch je jejich činnost během rekreace“. Všechna tato hlediska nelze stavět proti sobě, spíše se navzájem doplňují a dokazují, že v moderním světě vystupuje cestovní ruch jako složitý pojem, který má mnoho stran, protože žádná z existujících věd ho nemůže úplně a vyčerpávajícím způsobem charakterizovat jako objekt vlastních zkoumání. Vědecká badání, syntetizující tato různá hlediska, vymezují cestovní ruch právě jako vzájemný vztah komplexu věd o cestovním ruchu a praxe v oblasti cestovního ruchu.

Cestovní ruch jakožto složitý sociálně-ekonomický fenomén je tedy v současnosti vzhledem ke své mnohostrannosti a průřezovosti předmětem zkoumání několika věd-

ních disciplín (ekonomie, geografie, ekologie, sociologie, psychologie a dalších), přičemž každá věda nahlíží na cestovní ruch ze svého pohledu a zkoumá ho s vlastním metodologickým aparátem. Tato publikace se zaměří na zkoumání cestovního ruchu z ekonomického hlediska, bude tedy zkoumat jeho ekonomické aspekty spojené s produkcí a realizací služeb a zboží specifického charakteru, souvisejícího s účastí na cestovním ruchu.

Pokud bychom chtěli nahlížet na cestovní ruch jako na vědu, vyžaduje se:

- jediný komplexní přístup k vědě o cestovním ruchu jako k předmětu vědeckého poznání;
- systematizace existujících vědeckých přístupů k analýze rozvoje cestovního ruchu;
- přesné vymezení předmětu, subjektu a objektu zkoumání;
- určení rámce aktuální vědecké problematiky a sjednocení jejích samostatných komponent do celku;
- shrnutí získaných znalostí a metod zkoumání cestovního ruchu;
- prostřednictvím analýzy zkoumání systému vztahů mezi vědami, jako jsou antropologie, ekologie, ekonomika, nauka o rekreaci atd.

Cestovní ruch jako věda v podstatě syntetizuje údaje různých vědeckých disciplín, které zkoumají cestovní ruch, a zabývá se vytvářením a rozvíjením komplexní koncepce cestovního ruchu. Vědeckému zkoumání se cestovní ruch těší od počátku 20. století, kdy – jak již bylo řečeno – se o něm hovoří jako o novém sociálním jevu. S rozvojem sociálních věd začalo zkoumání cestovního ruchu jako sociálního fenoménu postupně nabývat složitější struktury, i když byly ve většině případů analyzovány jenom jeho úzké aspekty (teritoriální pohyby, psychologické motivy atd.). Pouze geografie a částečně antropologie se držely všeobecné zásady a snažily se ukázat přínos každé disciplíny do zkoumání cestovního ruchu. Po první světové válce se začaly zkoumat historické aspekty cestovního ruchu, odborníci se z tohoto hlediska zaměřili jak na zkoumání cestovního ruchu jako celku, tak na stav jednotlivých destinací.

Od začátku třicátých let začali k tomuto tématu přispívat i vědci z jiných vědeckých oborů. Např. geografové předložili řadu popisných prací, které měly velký význam jak pro domácí, tak i výjezdový cestovní ruch¹. Následuje i zkoumání ekonomických aspektů: během desetiletí po 2. světové válce se totiž cestovní ruch stal impulsem k ekonomickému rozvoji velkého počtu zemí, zejména těch, které se osvobodily z koloniálního útlatku. Velký význam měl při popularizaci výjezdového cestovního ruchu vznik charterové letecké dopravy² v padesátých letech 20. století. V šedesátých letech už nebyly zpochybňovány přednosti cestovního ruchu a vznikla myšlenka, že naopak může být výborným způsobem odměňování pracujících jak v zemích třetího světa, tak v ekonomicky rozvinutých státech. Postupně se začínal rozšiřovat názor, že „cestovní ruch = rozvoj“; cestovní ruch pronikal do nových teritorií a zapojovalo se do něj stále větší množství lidí. Byla očekávána vysoká ziskovost tohoto oboru, která by několikrát převyšovala náklady, stimulovala místní ekonomiku a zlepšovala životní podmínky místních obyvatel.

1 Domácí cestovní ruch zahrnuje cesty domácího obyvatelstva po vlastní zemi, kdežto výjezdový cestovní ruch představuje cesty domácího obyvatelstva do zahraničí.

2 Na rozdíl od pravidelných linek je charterová doprava založena na tom, že letecká společnost pronajme celé letadlo cestovní kanceláři, firmě apod.

Masový cestovní ruch se šířil a realizované projekty byly podrobovány analýze, ale také kritice. Během této doby se totiž objevili odpůrci masového cestovního ruchu. Na pozadí všeobecné kritiky zněly hlasy zejména zástupců konzervativních a nostalgických názorů. Vážná kritika se zrodila i v ekonomické sféře, která po detailním zkoumání ukázala, že skutečný výnos je menší než očekávaný, kromě toho odliv kapitálu a zveličování pozitivních stránek často zastíňují předpokládané ekonomické výhody v oblasti cestovního ruchu. Pomocí metody „brainstorming“³ bylo mnohými vědci zkoumáno negativní působení cestovního ruchu i na neekonomickou sféru, např. na životní prostředí. Ekologové např. řešili problém zachování národních parků (a jiných cenných území se zachovalými ekosystémy) a koncepce limitů dovoleného zatížení destinací cestovního ruchu. Zkoumání tématu rekreace vyvolalo také mnoho otázek v oblasti psychologie a politologie.

V šedesátých letech 20. století pak bádání polevilo, cestovní ruch byl považován za předmět vědeckého zkoumání jen zřídka a údaje ze sféry cestovního ruchu nepodléhaly systematizaci. Avšak v sedmdesátých letech si vědci opět uvědomili význam cestovního ruchu jako vědeckého objektu, a byla dokonce zahájena organizace různých vědeckých konferencí. Význam tohoto tématu rostl, o čemž svědčily články ve vědeckých časopisech, kde byly otištěny vědecké práce jak teoretického, tak praktického charakteru, nebo publikace všeobecné povahy. K významným časopisům *Tourist Review* (1946) a *Journal of Travel Research* (1962) se přidaly např. publikace *Annals of Tourism Research* (1973), *Tourism Recreation Research* (1977), *Tourism Management* (1980), *The Journal of Tourism Studies* (1990) atd. Jako potvrzení formování vědy o cestovním ruchu je nutné konstatovat také rostoucí množství literatury, bibliografií a vydání písemných pramenů vztahujících se k cestovnímu ruchu.

Dalším stimulem ke zkoumání problémů cestovního ruchu byla negativní reakce ze strany obyvatelstva řady zemí třetího světa. Nespokojenost vykazovaly zejména národy zemí podporujících křesťanské hodnoty. Například na Havaji vypukla vlna protestů proti masovému cestovnímu ruchu, jehož vedlejšími účinky bylo šíření prostituce a kriminality nebo nežádoucí vlivy na kulturu a ekologii. Kritika masového cestovního ruchu se stala základem diskusí na mezinárodní úrovni a hledaly se odpovídající alternativy k němu. Jako nejvhodnější se jevil tzv. „měkký cestovní ruch“ či „ekologický cestovní ruch“ rozvíjející se v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, jenž zajišťuje potřeby účastníků cestovního ruchu způsobem, který napomáhá rozvoji území s přihlédnutím k šetrnému využívání přírodních a kulturních hodnot a vede k dlouhodobé prosperitě dané oblasti, aniž by zároveň ohrozil uspokojení potřeb budoucích generací.

V devadesátých letech 20. století, pro které je charakteristické rozdělování sfér zkoumání, přebírala každá vědecká disciplína stále více metody a výsledky vedlejších věd. Vznikl těsnější vztah mezi vědami, jako jsou politologie a sociologie, ekonomie a marketing, ekologie a geografie. Např. problémy životního prostředí, které zůstávají hlavní příčinou nespokojenosti ekologů, byly aktivně zkoumány i geografii, která se spolu s dalšími vědami soustředila na zkoumání určitých oblastí šíření cestovního ruchu (hory, pobřeží, ostrovy a městská centra). Spolupráce hostitelské strany, hostů a spojujícího článku (průvodců, překladatelů) byla pro změnu hodnocena jak sociologií a antropologií, tak i psychologií a politologií.

3 Skupinová technika zaměřená na generování co nejvíce nápadů na dané téma.

O rozšiřování bádání v oblasti cestovního ruchu svědčí také vznik organizací, které se zajímají o komerční i teoretické aspekty tohoto oboru. Většina těchto organizací vnímá cestovní ruch jako samostatné hospodářské odvětví. Na mezinárodní úrovni je nejznámější organizací zabývající se cestovním ruchem Světová organizace cestovního ruchu (*World Tourism Organization*, původně označovaná zkratkou WTO, později kvůli vzniku Světové organizace obchodu – *World Trade Organization* – převzala označení UNWTO jako *United Nations World Tourism Organization*). Tato nevládní agentura, založená v roce 1975, sbírá a publikuje údaje o cestovním ruchu, zajišťuje technickou podporu a organizaci konferencí, podporuje vzdělávací programy a trvale udržitelný rozvoj cestovního ruchu atd. Stejně funkce jako UNWTO plní na úrovni Evropy Evropská komise cestovního ruchu (*European Travel Commission*, ETC, založená v roce 1951). Na národní úrovni disponuje pak většina zemí výbory pro cestovní ruch (např. *U. S. Travel & Tourism Administration*) a některé země, pro jejichž ekonomiku hraje cestovní ruch velmi významnou úlohu, mají také ministerstva cestovního ruchu (např. Egypt). V České republice spadá oblast cestovního ruchu do působnosti Ministerstva pro místní rozvoj ČR, které založilo agenturu *CzechTourism*, jejímž hlavním cílem je celosvětová propagace České republiky jako turisticky atraktivní destinace.

Vědeckým zkoumáním rozvoje cestovního ruchu se zabývají např. organizace *Association Internationale d'Experts Scientifiques du Tourisme* (AIEST, 1951) nebo *Travel & Tourism Research Association* (TTRA, 1970). Do rozvoje cestovního ruchu přispěla také sociálně-vědecká centra, z nichž mnohá organizují kongresy věnující se problematice cestovního ruchu, např. Americké sdružení antropologů, Mezinárodní geografický svaz či Mezinárodní sociologický svaz. Za zmínku stojí i fakt, že poslední dva zmiňované svazy založily oficiální výzkumné skupiny pro cestovní ruch.

1.4 Definice cestovního ruchu

Cestovní ruch se projevuje v mnoha formách a aspektech, proto je velmi obtížné ho jedinečně a přesně definovat. Přitom vymezení koncepce cestovního ruchu a pokud možno stanovení její přesnější definice je nezbytné:

- za účelem zkoumání, analýzy a prognózování rozvoje cestovního ruchu jako sociálně ekonomického jevu;
- za účelem statistického zkoumání cestovního ruchu s co nejvyšší možnou přesností;
- za účelem aplikace legislativních a ekonomických úlev stanovených zákony řady zemí a společenstev v oblasti cestovního ruchu.

O odlišení cestovního ruchu od širšího pojmu „cestování“ se odborníci pokoušeli již začátkem 20. století. Mezi ně patřili zejména E. Guyer-Freuler (1905), E. Piccard (1911), J. Guth (1917) a W. Morgenroth (1927).⁴ V této době se hovořilo o cestovním ruchu jako o novém společenském jevu. V pozdějších definicích se objevuje snaha postihnout také jeho ekonomické stránky. První, kdo poukázal na ekonomické aspekty cestovního ruchu, byl H. von Schullard, který považoval cestovní ruch za „soubor operací zejména ekonomického charakteru, které se přímo vztahují na vstup, pobyt a pohyb cizinců vně i uvnitř určité země, města nebo regionu.“ V této definici však bere v úvahu pouze

4 Letopočty v závorkách označují data jejich vědeckých prací.

cizince. Významným mezníkem ve vědeckém zkoumání cestovního ruchu se staly definice švýcarských profesorů, kteří položili základy moderní, tzv. švýcarské školy cestovního ruchu. Jejich definice se od sebe téměř nelišily, ve známost vešla zejména definice profesora Kaspara (1975), který cestovní ruch definoval jako *souhrn vztahů a jevů, které vyplývají z cestování anebo pobytu osob, přičemž místo pobytu není hlavním ani trvalým místem bydlení nebo zaměstnání*.⁵

V průběhu 20. století vznikly desítky definic a úsilí řady mezinárodních organizací se soustředilo na jejich sjednocení tak, aby bylo umožněno statistické sledování a mezinárodní srovnávání cestovního ruchu. Mezinárodně uznávanou definicí cestovního ruchu se stalo vymezení, na němž se shodlo 250 představitelů z 91 zemí, kteří se účastnili Mezinárodní konference o statistice cestovního ruchu. Konferenci pořádala Světová organizace cestovního ruchu (tehdy WTO, dnes UNWTO) v roce 1991 v Ottawě a definice cestovního ruchu, která z ní vzešla, zní takto: „*Cestovní ruch je činnost osoby cestující na přechodnou dobu do místa mimo její běžné životní prostředí, a to na dobu kratší než je stanovena, přičemž hlavní účel její cesty je jiný než vykonávání výdělečné činnosti v navštíveném místě.*“

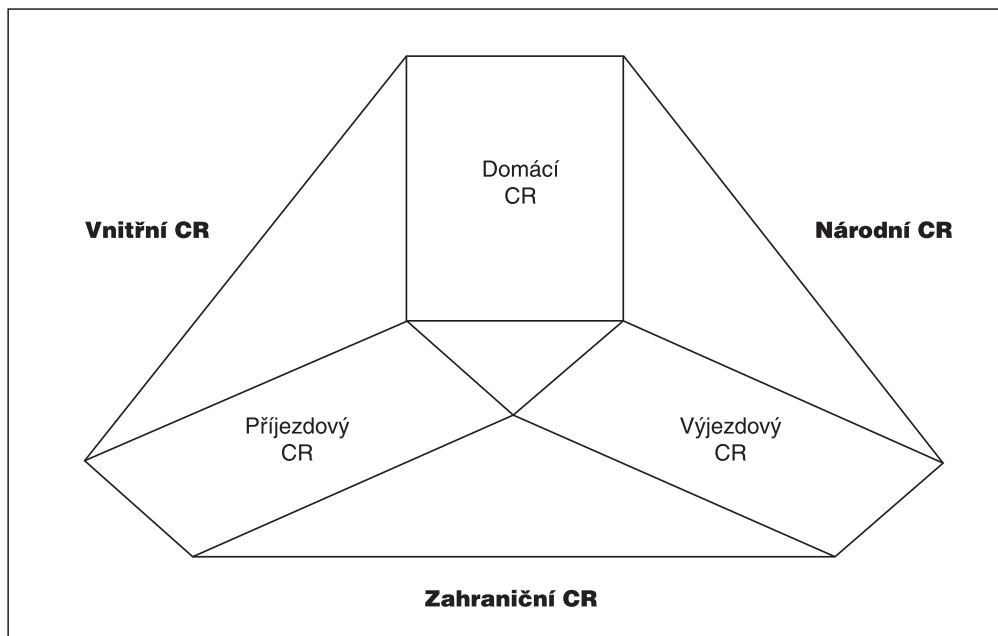
V souvislosti s touto definicí je vhodné vysvětlit některé pojmy. Jako „místo mimo běžné životní prostředí“ je často chápáno trvalé bydliště, ale v podstatě se může jednat o jakékoliv místo, kde se osoba běžně vyskytuje. Za „přechodnou dobu“ je u mezinárodního cestovního ruchu považován 1 rok, u domácího pak 6 měsíců. „Výdělečná činnost“ je chápána jako činnost, která je založena na trvalém či přechodném pracovním poměru, takže je-li např. pracovník vyslán do zahraničí na služební cestu, spadá podle této definice mezi účastníky cestovního ruchu.

Vzhledem k tomu, že přechodná doba se vztahuje k různým typům (druhům) cestovního ruchu dle místa realizace (podle území, na kterém probíhá), je vhodné vymezit ještě pojmy „domácí“ a „mezinárodní“ cestovní ruch. **Domácí cestovní ruch** je cestovní ruch domácího obyvatelstva na území vlastního státu, účastníci tedy nepřekračují hranice své země. Protikladem k domácímu cestovnímu ruchu je **zahraniční cestovní ruch** konkrétního státu, při kterém naopak k překračování státních hranic dochází. Zahraniční cestovní ruch má dvojí charakter: výjezdy občanů dané země do zahraničí tvoří tzv. **výjezdový cestovní ruch** (outgoing) a příjezdy zahraničních návštěvníků do dané země se označují jako tzv. **příjezdový cestovní ruch** (incoming).

Nejširším pojmem z hlediska územní realizace cestovního ruchu je **mezinárodní cestovní ruch**, který zahrnuje pohyby účastníků cestovního ruchu mezi státy bez konkrétního teritoriálního určení, jedná se tedy v podstatě o zahraniční cestovní ruch více států.

Světová organizace cestovního ruchu zavedla další, související typy cestovního ruchu, a to cestovní ruch vnitrostátní neboli **vnitřní** (zahrnující veškerý cestovní ruch na území státu, tedy jak domácí, tak příjezdový) a cestovní ruch **národní** (zahrnující veškerý cestovní ruch obyvatelstva státu, čili domácí i výjezdový).

Pro vymezení cestovního ruchu se někdy používají i jiné termíny, např. rekreace, turistika apod., které však nelze chápat jako synonyma pojmu cestovní ruch. Rekreace je nejčastěji považována za činnost lidí, kteří se zabývají organizací a využíváním svého volného času. Někteří badatelé označují rekreaci za volný čas, během kterého dochází

Obrázek 1: Druhy cestovního ruchu

Zdroj: ČSÚ. Metodika satelitního účtu České republiky

k reprodukci fyzických, intelektuálních a emocionálních sil. V každém případě však rekreace představuje pouze jeden ze základních motivů cestovního ruchu, stejně jako turistika (ta je součástí sportovně orientovaného cestovního ruchu a nabývá mnohých forem – pěší turistika, cykloturistika, vodní turistika atd., nemůže však být zaměňována s cestovním ruchem jako celkem). Oproti tomu může být za synonymum cestovního ruchu považován termín **turismus**, který vznikl počestněním termínů označujících cestovní ruch ve světových jazycích (AJ – tourism, NJ – Tourismus, FJ – tourisme, ŠJ – turismo apod.).

1.5 Účastníci cestovního ruchu

Pro každou činnost je aktuální otázka vymezení pojmů (tj. jednotných definic a odborných názvů, které jsou všeobecně uznávané a považované za základní), protože umožňují adekvátně interpretovat danou problematiku. Interpretace pojmů je předmětem diskusí mnohých teoretiků cestovního ruchu, neboť terminologie se v této oblasti mění v závislosti na rychlém tempu rozvoje jak společenských vztahů, tak cestovního ruchu samotného a jeho druhů. Nicméně na unifikaci základní terminologie související s cestovním ruchem se shodli představitelé výše zmíněné konference (UN)WTO v Ottawě v roce 1991. Pro statistické sledování cestovního ruchu bylo důležité vymezit zejména pojmy vztahující se k podrobnějšímu rozlišení účastníků cestovního ruchu. Mezinárodně uznávané rozdělení vypadá následovně:

- **stálý obyvatel** (*resident*) – v domácím cestovním ruchu se jedná o osobu, která žije na daném místě alespoň 6 po sobě následujících měsíců před příjezdem do jiného místa na dobu kratší 6 měsíců; v mezinárodním cestovním ruchu je rezidentem osoba, která v dané zemi žije alespoň 1 rok před příjezdem do jiné země na dobu kratší 1 roku;
- **návštěvník** (*visitor*) – osoba, která cestuje do jiné země, než ve které má své trvalé bydliště, anebo jiného místa ve své zemi, ale mimo své bydliště, a to na dobu kratší než 1 rok (respektive 6 měsíců), přičemž hlavní účel její cesty je jiný než vykonávání výdělečné činnosti v navštíveném místě;
- **turista** (*tourist*) – návštěvník, který cestuje na dobu zahrnující alespoň jedno přenocování;
- **výletník, jednodenní návštěvník** (*excursionist, same-day visitor*) – návštěvník, který cestuje na dobu kratší 24 hodin, aniž by v navštíveném místě přenocoval.

Účastníkem cestovního ruchu je tedy návštěvník, a to buď turista, anebo výletník. Samostatnou kategorií je pak ještě **tranzitní návštěvník** (návštěvník, který se zastaví v dané lokalitě nebo zemi na své cestě do jiného cíle cesty, přičemž se může jednat jak o jednodenního návštěvníka, tak také o turistu). Rozdělení návštěvníků na turisty a výletníky se provádí z hlediska doby, po kterou osoby cestují, návštěvníky lze však také rozlišovat podle místa jejich bydliště. Z tohoto pohledu se návštěvníci dělí na domácí návštěvníky – rezidenty (jejichž rezidentská země je stejná jako navštívená země, mohou to být občané sledované země i cizí státní příslušníci žijící ve sledované zemi) a zahraniční návštěvníky – nerezidenty (jejichž země sídla je jiná, než je navštívená země, zároveň jsou za nerezidenty považováni také občané sledované země trvale žijící v cizině).

Rozdělení účastníků cestovního ruchu na turisty a výletníky bylo prezentováno již před zmíněnou konferencí v Ottawě, konkrétně v Římě v roce 1963 na Konferenci OSN pro mezinárodní cestovní ruch. Turista zde byl interpretován jako spotřebitel zájezdu, turistického produktu nebo turistické služby; návštěvník místa nebo státu na přechodnou dobu bez ohledu na jeho občanství, národnost, pohlaví, jazyk a náboženství, který pobývá v daném místě minimálně 24 hodin, ale maximálně 12 měsíců během kalendářního roku, nebo který pobývá mimo místo trvalého bydliště na území jednoho státu a přenocuje zde alespoň jednou; cestuje za účelem zábavy nebo poznání, s léčebnými a profesními cíli, kromě účelu vykonávání výdělečné činnosti. Dále je rozlišován pojem **zahraniční (mezinárodní) a domácí turista**.

V souladu s principy zveřejněnými v Přechodné směrnici pro mezinárodní cestovní ruch⁶ do kategorie mezinárodních turistů nepatří, a nejsou tudíž zařazeni do statistiky cestovního ruchu:

- zahraniční pracovníci;
- migranti, jejich rodinní příslušníci a doprovodné osoby;
- vojáci a jejich rodinní příslušníci, pokud účelem jejich cesty není přemísťování v rámci cestovního ruchu⁷;

6 United Nations Department of Economic and Social Affairs. Provisional Guidelines on Statistics of International Tourism. Statistical Papers. Series M. no. 62. New York, 1978.

7 Některá zahraniční literatura přesto zavádí i pojem vojenský cestovní ruch, v rámci něhož jsou realizovány cesty příslušníků armády.

- osoby cestující za účelem studia na dobu delší než 6 měsíců;
- diplomatictí pracovníci a jejich rodinní příslušníci, služebnictvo;
- kočovníci a uprchlíci, vystěhovalci;
- občané pravidelně cestující v příhraničních oblastech za účelem hledání práce;
- tranzitní cestující;
- účastníci skupinových turistických zájezdů, kteří cestují vlakem a v něm nocují;
- účastníci skupinových turistických zájezdů, kteří cestují turistickým autobusem a v něm nocují;
- posádka námořních lodí a vlaků, která nocuje na lodi nebo ve vozu vlaku;
- posádka letadel, která nenocuje v místě pobytu;
- cestující projíždějící bez zastávek, i když trvá jejich cesta více než 24 hodin.

Do kategorie domácích turistů nepatří a nejsou ve statistice cestovního ruchu vykazováni:

- obyvatelé s trvalým pobytem, kteří se přemísťují do jiného místa nebo oblasti na území státu za účelem organizace svého běžného místa bydliště (například osoby, které mění z nějakých důvodů místo svého bydliště);
- osoby, které se přemísťují do jiného místa na území státu za účelem provádění činnosti financované ze zdrojů v místě přechodného pobytu (například dočasná, sezonní či strážní práce);
- osoby, které pravidelně cestují mezi oblastmi za prací nebo za účelem studia;
- osoby, jejichž vyloučení z cestovního ruchu platí stejně pro mezinárodní i domácí turisty a byly již tedy zmíněny výše (vojáci, kočovníci, uprchlíci, vystěhovalci, tranzitní cestující, účastníci skupinových turistických zájezdů, kteří cestují vlakem či autobusem a v něm nocují, posádka lodí, vlaků a letadel).

Zajímavé je, že zatímco mezinárodně uznávaná definice chápe domácího turistu jako „návštěvníka cestujícího na přechodnou dobu, který v místě pobytu přenocuje alespoň jednou, bydlí v určité oblasti a cestuje do jiného místa na území svého státu, ale mimo své běžné prostředí, pokud účelem cesty není vykonávání výdělečné činnosti“, v USA je domácí turista vymezen takto: „Osoba cestující mimo místo trvalého bydliště na vzdálenost nejméně 50 mil s profesními, poznávacími, osobními a jinými cíli (kromě vykonávání výdělečné činnosti) a zůstávající na jednu noc nebo se vracějící v tentýž den.“⁸

Předmětem zájmu statistiky obvykle nejsou výletníci, tedy osoby bez ohledu na občanství, pohlaví, jazyk a náboženství navštěvující místo, oblast nebo zemi na dobu méně než 24 hodin. Údaje o těchto návštěvnících jsou totiž velmi obtížně zjistitelné (na základě dotazníkových šetření, monitoringu).

1.6 Cestovní ruch jako systém

Cestovní ruch je často zkoumán jako **systém**, tedy jako jednota prvků, mezi kterými jsou určité vztahy a vzájemné vazby. Podle tzv. gnoseologického modelu jsou součástí tohoto systému tři podsystémy: subjekt, objekt a předmět cestovního ruchu.

8 National Tourism Resources Review Commission. Destination USA. Sb. 2. Domestic Tourism. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1973

1.6.1 Subjekt cestovního ruchu

Subjektem je účastník cestovního ruchu, který uspokojuje své „turistické“ potřeby a je charakterizován zvláštním souborem vlastností a stavů (fyzilogických, psychologických, ekologických, ekonomických, sociálních atd.), jejichž znalost je pro poskytovatele služeb cestovního ruchu nezbytná. Z ekonomického hlediska je subjekt nositelem poptávky a spotřebitelem produktu cestovního ruchu a může jím být návštěvník (turista nebo výletník) či stálý obyvatel (rezident).

1.6.2 Objekt cestovního ruchu

Objektem cestovního ruchu je obecně vše, co se může stát cílem změny místa pobytu účastníka cestovního ruchu. Objekt je tvořen jak cílovým místem neboli destinací cestovního ruchu (turistickými centry a oblastmi zahrnujícími komplex přírodních a kulturně-historických atraktivit), tak podniky poskytujícími služby, jež účastníci cestovního ruchu v místě pobytu a během dopravy do tohoto místa poptávají. Z ekonomického hlediska tvoří objekt cestovního ruchu nabídku – subjekt cestuje do cílového místa pouze tehdy, splňuje-li místo určité předpoklady a budou-li tam uspokojeny jeho potřeby, a ty mohou být uspokojeny právě prostřednictvím zboží a služeb nabízených podniky a institucemi cestovního ruchu v daném místě.

V souvislosti s objektem cestovního ruchu rozlišujeme tzv. primární a sekundární nabídku. **Primární nabídka** představuje přírodní a kulturně-historický potenciál pro cestovní ruch – cílové místo (stát, region, středisko cestovního ruchu) musí disponovat vhodným potenciálem, aby ho účastník cestovního ruchu vyhledával. Tento potenciál má jedinečný charakter, je v prostoru rozmístěný nerovnoměrně a umožňuje naplnit motivy účasti na cestovním ruchu (např. poznávání přírodního prostředí). Aby byla primární nabídka přitažlivá a vyvolávala návštěvnost, musí se v cílovém místě nacházet v dostatečném množství a kvalitě. **Sekundární nabídka** je charakterizována infrastrukturní vybaveností, představuje tedy souhrn podniků, zařízení a institucí cestovního ruchu, jež návštěvníkovi umožňují přechodně se ubytovat, stravovat a čerpat různé doplňkové služby rekreačního, sportovního, kulturního a podobného charakteru. Infrastrukturní vybavenost je závislá na primární nabídce (např. městská střediska cestovního ruchu těží z vysoké koncentrace kulturně-historických památek, v místě přírodních léčivých zdrojů nalezneme lázeňská zařízení, rekreační střediska se zase soustřeďují do oblastí s možnostmi koupání, turistiky a zimních sportů). Hlavními požadavky na infrastrukturní vybavení je umožnění přístupu do území a využívání jeho atraktivit.

1.6.3 Předmět cestovního ruchu

Předmětem cestovního ruchu je **produkt cestovního ruchu** (také označovaný jako turistický produkt). Jedná se o jakýkoliv výrobek, službu či jejich soubor, který slouží k uspokojení potřeb účastníků cestovního ruchu. Produkt cestovního ruchu většinou představuje soubor služeb, které produkuje a nabízí cílové místo a podniky cestovního ruchu. Nejtypičtějším produktem cestovního ruchu je produkt cestovní kanceláře – zájezd –, který představuje předem sestavenou kombinaci služeb cestovního ruchu nabízenou za

souhrnnou cenu.⁹ Součástí produktu může být např. i přírodní výtvor (tzv. volný statek), který je zdarma a v dostatečné míře dostupný všem (tedy není vzácný), protože rovněž slouží k uspokojení potřeb účastníka cestovního ruchu (většinou se jedná o součást primární nabídky, např. o mořské klima). Mluvíme-li však o produktu cestovního ruchu, většinou máme na mysli právě zboží a služby nabízené na trhu cestovního ruchu (sice i volný statek může být nabízen na trhu cestovního ruchu jako součást produktu, ovšem nepromítá se v ceně produktu).

Vrátíme-li se k systému cestovního ruchu tvořenému subjektem, objektem a předmětem cestovního ruchu, můžeme konstatovat, že tyto elementy gnoseologického modelu na sebe vzájemně působí. Návštěvník má při účasti na cestovním ruchu určitý soubor potřeb, které musí cestovní kancelář při vytváření produktu cestovního ruchu brát v úvahu. Zároveň návštěvník charakterem své činnosti ovlivňuje podniky cestovního ruchu (poskytující ubytovací, stravovací, zábavní, kulturní, sportovní, dopravní, tluomočnické a další služby) a vystupuje v roli spotřebitele služeb v místě jejich poskytování. Odvětví, jež svou činnost zaměřují na účastníky cestovního ruchu, jsou charakterizována vztahem s návštěvníkem jako spotřebitelem služeb cestovního ruchu a vztahem s produktem cestovního ruchu. Produkt cestovního ruchu je spojen s výběrem poskytovatelů služeb cestovního ruchu za účelem optimalizace a realizace turistického programu.

Vazby existují nejen mezi jednotlivými podsystémy cestovního ruchu, ale i mezi cestovním ruchem jako systémem a jinými systémy tvořícími jeho okolí (ekonomické, politické, sociální prostředí). Vzhledem k tomu, že v této publikaci bude pozornost věnována zejména ekonomickým aspektům cestovního ruchu, rozebereme blíže pouze ekonomické prostředí – konkrétně charakterizujeme, jaký vliv na rozvoj cestovního ruchu má ekonomický růst, nezaměstnanost, inflace, výše úrokové míry a stabilita měny.

Nejvýznamnější dopad na cestovní ruch má ekonomický růst. Projevuje se růstem hrubého domácího produktu (HDP), který má mj. za následek růst objemu investic a výdajů na cestovní ruch. Oproti tomu nezaměstnanost má na cestovní ruch negativní vliv, neboť v důsledku nezaměstnanosti klesají příjmy obyvatelstva a s nimi i výdaje na méně zbytné potřeby, mezi které bezesporu patří i účast na cestovním ruchu. Nepříhodná je rovněž vysoká inflace, neboť představuje pokles kupní síly peněz, který se v cestovním ruchu projeví všeobecným růstem cen zboží a služeb cestovního ruchu. Dalším faktorem ovlivňujícím systém cestovního ruchu je úroková míra neboli cena za poskytnutý úvěr. Nízká úroková míra působí stimulačně na investování v cestovním ruchu, naopak nedostupnost úvěrů kvůli vysoké úrokové míře investování omezuje. Centrální banka se v období hospodářského poklesu obvykle snaží vyrovnávat míru inflace právě prostřednictvím zvýšení úrokové míry (což má za následek snížení objemu peněžních prostředků v oběhu a snížení inflace).

Také stabilita měny, její zhodnocování (posilování, apreciace) a znehodnocování (oslabování, deprecie) hraje důležitou roli zejména pro zahraniční cestovní ruch. Pro některé účastníky cestovního ruchu je výhodné, když domácí měna posiluje, naopak jiní účastníci těží z oslabení měny. Pokud např. česká koruna oslabuje, zdražuje se vycestování domácích obyvatel do zahraničí – občan musí za jednotku cizí měny zaplatit více jednotek domácí měny (byl-li směnný kurz např. 24 Kč/euro a v důsledku oslabení české

9 Přesnější definice zájezdu viz kapitola 2.4 Produkt cestovního ruchu jako ekonomická kategorie.

koruny se změnil na 26 Kč/euro, na nákup zboží v zahraničí v hodnotě 1 euro musíme vynaložit 26 Kč místo původních 24 Kč). Naopak výhodná je situace pro zahraniční návštěvníky, neboť jejich pobyt v České republice se zlevňuje – za jednotku měny své země dostanou více peněžních jednotek měny navštívené země (za 1 euro si tu mohou koupit zboží v hodnotě 26 Kč místo původních 24 Kč).¹⁰ Dá se tedy říci, že slabší koruna může podpořit domácí a příjezdový cestovní ruch a zvýšit tak příjmy, které z cestovního ruchu České republiky plynou. Opačná situace – posílení české koruny – potom logicky vede k podpoře výjezdového cestovního ruchu (pro české občany se zlevňují pobyty v zahraničí) a omezení příjezdového cestovního ruchu (pobyty v České republice jsou pro cizince relativně dražší).

Nutno podotknout, že i zpětná vazba cestovního ruchu působí na ekonomické prostředí. To znamená, že ekonomické prostředí ovlivňuje cestovní ruch, ale také cestovní ruch má vliv na ekonomický růst, zvýšení zaměstnanosti, příjmy obyvatelstva, platební bilanci státu atd.

1.7 Základní ekonomické aspekty cestovního ruchu

Z ekonomického pohledu je cestovní ruch tvořen souhrnem aktivit, jejichž cílem je prodat služby a zboží. Služby a zboží jsou nabízeny za účelem tvorby zisků podniků cestovního ruchu a stávají se **součástí spotřeby** účastníků cestovního ruchu. Cestovní ruch je z velké části determinován úrovní sociálně-ekonomického postavení účastníka cestovního ruchu a k jeho účasti na cestovním ruchu musí být naplněny dva základní předpoklady: dostatek volného času a dostatek disponibilních finančních zdrojů (výjimku může tvořit např. sociální cestovní ruch financovaný z rozpočtu nějaké instituce či organizace nebo cestovní ruch s profesními motivy, kdy účastník spotřebovává služby v rámci výkonu svého povolání a nikoliv ve volném čase). Množství volného času ovlivňuje především čas, který člověk věnuje svému zaměstnání, vzdělávání, uspokojování fyziologických a biologických potřeb, péči a výchově dětí. Čas, který člověku zůstane po naplnění těchto činností, může věnovat právě aktivitám v rámci cestovního ruchu. Z pohledu hierarchie disponibilního času cestovní ruch uspokojuje až vyšší potřeby obyvatelstva (plní funkci reprodukce pracovních sil, rozvoje osobnosti člověka, ale také informační funkci a funkci zdravotní). Finanční zdroje jsou ovlivněny rozsahem reálných příjmů a výdajů člověka, potažmo jeho rodiny jako finanční jednotky. Jsou získávány převážně z pracovní činnosti, ale také ze státních dotací (sociálních dávek) či se může jednat o ostatní příjmy (úroky z vkladů, vyplacené dividendy, výhry, dědictví apod.). Spotřební výdaje lidí jsou závislé kromě způsobu života hlavně na úrovni cen základního spotřebního zboží a služeb.

Spotřební koš pro výpočet indexu spotřebitelských cen zahrnuje téměř 800 položek zařazených do různých kategorií (např. potraviny, alkoholické nápoje, odívání a obuv, bydlení, voda, energie a paliva, bytové vybavení, zdraví, doprava, poštovní služby a telekomunikace, rekreace, sport a kultura, vzdělávání; stravování a ubytování). Výdaje na jednotlivé položky spotřebního koše sleduje Český statistický úřad. Největší část výdajů na spotřebu domácností zaujímají služby (cca 802 mld. Kč), poté předměty krátkodobé

10 Příklady jsou zjednodušené, nebereme v úvahu transakční náklady a nerozlišujeme rozdílné kurzy na nákup/prodej.

spotřeby (cca 789 mld. Kč) a nakonec předměty dlouhodobé spotřeby (cca 290 mld. Kč).¹¹ Na cestovní ruch připadá průměrně 14 % výdajů českých domácností,¹² přičemž platí, že čím vyšší má domácnost příjem, tím větší je podíl výdajů na cestovní ruch na celkových výdajích (to vychází z faktu, že produkty cestovního ruchu jsou chápány jako luxusní statky, u nichž platí, že s růstem příjmů roste jejich spotřeba stále větším tempem), neboť člověk bude své volné prostředky ve velké míře vkládat právě do zbytnějších potřeb, např. spotřeby v cestovním ruchu, jejíž rozhodující složku tvoří služby.

Výdaje na cestovní ruch se člení na přímé a nepřímé. Zatímco přímé výdaje bezprostředně souvisí s účastí na cestovním ruchu (jedná se např. o výdaje na dopravu, ubytování, prohlídku hradu), nepřímé výdaje mají víceúčelový charakter (jde většinou o předměty dlouhodobé spotřeby, např. fotoaparát, sportovní výbava atd.).

Kromě toho, že je cestovní ruch součástí spotřeby obyvatelstva, představuje také **oblast podnikatelských příležitostí** a zasluhuje se o **zvyšování zaměstnanosti**. Vznik nových pracovních příležitostí souvisí jak s budováním technické základny, tak s procesem realizace služeb, které jsou součástí produktu cestovního ruchu. Pracovní příležitosti v oblasti cestovního ruchu jsou velmi pestré, vyžadují různou úroveň kvalifikace a vyznačují se některými specifiky (např. vysokým podílem sezonních prací či prací na částečný úvazek, což může být výhodné pro určité skupiny obyvatelstva – studenty, ženy na mateřské dovolené aj.) Díky cestovnímu ruchu nacházejí lidé pracovní příležitosti zejména v ubytovacích a stravovacích zařízeních, v dopravních službách, cestovních kancelářích a agenturách, turistických atrakcích, různých organizacích cestovního ruchu, profesních svazech a regionálních sdruženích, turistických informačních agenturách, v prodeji suvenýrů apod. Určitý podíl na zaměstnanosti má cestovní ruch i všude tam, kde jeho účastníci tvoří částečnou klientelu (např. v obchodní síti). Někteří odborníci hovoří také o tzv. vyvolané zaměstnanosti (způsobené multiplikačním efektem cestovního ruchu, viz dále), tedy o zaměstnanosti v odvětvích zajišťujících chod podniků s přímou zaměstnaností (těch podniků, které přímo uspokojují potřeby účastníků cestovního ruchu). Na základě údajů ČSÚ činil v roce 2011 počet zaměstnaných osob v cestovním ruchu 231 266, což představuje 4,56% podíl na celkové zaměstnanosti.

Z výše uvedeného je patrné, že cestovní ruch má významný dopad na národní hospodářství. Žádná dosavadní praxe sice v plném rozsahu nepotvrdila, že by cestovní ruch mohl být jediným determinantem rozvoje ekonomiky určitého státu (i když některé státy, především malé ostrovní státy v Tichém oceánu, jsou na cestovním ruchu přímo existenčně závislé), výraznou stimulující úlohu pro ekonomiku cestovnímu ruchu nelze upřít, neboť cestovní ruch ve vzájemných vazbách **multiplikačních efektů** podmiňuje akceleraci rozvoje ekonomiky. Účinek cestovního ruchu na národní ekonomiku představuje soubor přímých a nepřímých dopadů. Zatímco přímých dopadů je dosahováno díky výdajům domácích i zahraničních účastníků cestovního ruchu, nepřímé dopady vyplývají z celkové mnohostranné a zprostředkované činnosti cestovního ruchu na ekonomický rozvoj. Cestovní ruch lze chápat jako ekonomický multiplikátor, protože následně působí na ekonomický rozvoj různých odvětví národního hospodářství. V souvislosti s výstavbou materiálně-technické základny (ubytovacích a stravovacích zařízení,

11 Údaje z roku 2011.

12 Údaje o výdajích obyvatelstva na cestovní ruch lze zjistit z tržeb subjektů poskytujících služby a prodávajících zboží cestovního ruchu, ze statistik rodinných účtů a z výběrového šetření o účasti obyvatelstva na cestovním ruchu.

dopravní infrastruktury a zařízení pro doplňkové služby cestovního ruchu) totiž rozvíjí komplex jednotlivých dodavatelských odvětví, neboť vyžaduje dodávky surovin, materiálů, zařízení, technologií, služeb a pracovních sil. Tyto nepřímé dopady cestovního ruchu se nejčastěji vyjadřují pomocí multiplikátorů (příjmového a mzdového multiplikátoru, multiplikátoru investic, zaměstnanosti apod.).

Přímé dopady cestovního ruchu na národní ekonomiku se vyjadřují zejména jeho podílem na tvorbě hrubého domácího produktu. **Podíl cestovního ruchu na HDP** vyjadřuje celkový dopad na ekonomiku státu v podobě přírůstku hodnot (přidané hodnoty), který vznikl působením výrobních faktorů v oblasti cestovního ruchu. Dle údajů Českého statistického úřadu byl podíl cestovního ruchu na HDP v roce 2011 2,7 % a má klesající tendenci. Dále se přímé dopady vyjadřují v **devizových příjmech** neboli příjmech, které ekonomika generuje z příjezdového cestovního ruchu.¹³ Jedná se o výdaje zahraničních turistů a výletníků na území navštíveného státu. Příjmy jsou významným ukazatelem výkonnosti cestovního ruchu v dané zemi. Kromě devizových příjmů se sledují také devizové výdaje obyvatelstva (výdaje rezidentů na výjezdy do zahraničí) a celkové výdaje obyvatelstva na cestovní ruch (výdaje rezidentů na domácí a zahraniční cestovní ruch). Převažují-li devizové příjmy z cestovního ruchu nad devizovými výdaji (tzn., že do země přijíždí více zahraničních návštěvníků než vyjíždí domácího obyvatelstva do zahraničí, respektive zahraniční návštěvníci v zemi utratí více než domácí obyvatelstvo v zahraničí), hovoříme o tzv. cestovním ruchu, který má kladný **vliv na platební bilanci**¹⁴. O zemi s kladným vlivem cestovního ruchu na platební bilanci hovoříme jako o zemi příjímající. Naopak zemi, u níž převyšují výjezdy domácího obyvatelstva do zahraničí nad příjezdy zahraničních návštěvníků, resp. devizové příjmy z cestovního ruchu jsou nižší než devizové výdaje na cestovní ruch, označujeme za zemi zdrojovou nebo také zemi vysílající. Cestovní ruch v takové zemi má záporný vliv na platební bilanci (odčerpává z platební bilance devizové prostředky). Podle vlivu cestovního ruchu na platební bilanci rozlišujeme cestovní ruch aktivní a pasivní. **Aktivní cestovní ruch** je spojen s přílivem deviz, zahrnuje tudíž příjezdy zahraničních návštěvníků do země. **Pasivní cestovní ruch** oproti tomu způsobuje odliv devizových prostředků, a proto jím rozumíme výjezdy domácích obyvatel do zahraničí. Z tohoto hlediska tedy platí, že:

- příjezdový cestovní ruch = aktivní cestovní ruch,
- výjezdový cestovní ruch = pasivní cestovní ruch.

Vliv cestovního ruchu na platební bilanci České republiky sleduje Česká národní banka. Platební bilance se skládá z běžného účtu, kapitálového účtu, finančního účtu, salda chyb a opomenutí a změn devizových rezerv. Celkově je platební bilance vždy vyrovnaná, ovšem jednotlivé účty vyrovnané nejsou. Běžný účet zachycuje výkonovou bilanci, bilanci výnosů a běžné převody. Běžný účet České republiky je celkově deficitní, ale výkonová bilance vykazuje přebytek. Výkonová bilance v sobě zahrnuje obchodní bilanci a bilanci služeb, přičemž cestovní ruch se promítá právě do bilance služeb a příznivě ovlivňuje její výsledné aktivum. Dle údajů ČNB v roce 2011 dosáhly příjmy ze zahraničního cestovního ruchu 135,7 mld. Kč, zatímco výdaje na zahraniční cestovní ruch činily 80,6 mld. Kč. Podle nejnovějších údajů ČNB se v roce 2012 příjmy ze zaha-

13 Devizovými prostředky se rozumí peněžní prostředky v cizí měně buď na účtech (devizy), anebo ve formě bankovek a mincí (valuty).

14 Platební bilance zachycuje transakce mezi domácími a zahraničními subjekty.

ničního cestovního ruchu nepatrně snížily (na 137,8 mld. Kč), zatímco výdaje vzrostly na 84,1 mld. Kč. (Pro srovnání: z údajů ČSÚ vyplývá, že příjmy z domácího cestovního ruchu činily v roce 2011 94 mld. Kč.)

Celkový počet zahraničních turistů v hromadných ubytovacích zařízeních v roce 2012 činil v České republice 7,17 milionů (o 455 tis. více než v roce 2011) a turisté zde průměrně strávili 2,9 noci. Je třeba zmínit, že příjmy z cestovního ruchu nejsou přímo úměrné počtu návštěvníků a závisí na spotřebě účastníků cestovního ruchu. Příjmy jsou tím vyšší, čím větší je spotřeba. Rozsah spotřeby se promítá v tržbách, které jsou výsledkem úhrady účastníků cestovního ruchu za realizované služby či nakoupené zboží. Vztáhneme-li příjem ze zahraničního cestovního ruchu k počtu účastníků cestovního ruchu, získáme ukazatel průměrné výšky příjmů na jednoho účastníka. Tento údaj vyjadřuje kvalitativní hodnocení příjezdového cestovního ruchu. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR uvádí, že jednodenní návštěvníci v České republice v roce 2012 utratili průměrně 1569 Kč na osobu a den (především za nákup zboží), turisté 2511 Kč na osobu a den (přičemž největší část výdajů utratili za dopravu a ubytování, během pobytu pak za stravovací služby a zboží) a tranzitující návštěvníci 1183 Kč na osobu a den. Výdaje návštěvníků jsou závislé nejen na cenách služeb a zboží v navštívené zemi, ale také na sociálně-ekonomickém postavení účastníka cestovního ruchu a také na zemi původu účastníka (bylo zjištěno, že během jednoho pobytu mají nejvyšší průměrné výdaje japonští turisté, dále pak čínští a až za nimi turisté američtí a evropští).

V souvislosti s vlivem cestovního ruchu na platební bilanci se často hovoří o cestovním ruchu jako o „**neviditelném exportu**“. Jedná se o to, že pobyt zahraničních účastníků v dané zemi je spojen se spotřebou zboží a služeb hrazenou z devizových prostředků návštěvníků, což má na platební bilanci státu obdobný vliv jako vývoz (export) zboží, protože rovněž přináší devizové prostředky. Zajímavostí je, že příjmy ze zahraničního cestovního ruchu v současné době rostou ve světě rychleji než příjmy z exportu zboží. Neviditelný export vlastně představuje transformaci zahraničního obchodu na vnitřní obchod, kdy zahraniční návštěvník spotřebovává produkt cestovního ruchu (služby a zboží) přímo v místě realizace nebo si místní zboží koupené na domácím trhu odváží s sebou do zahraničí. Prodej zboží, jež je součástí produktu příjezdového cestovního ruchu, není spojen na rozdíl od exportu zboží s dopravními náklady, celními poplatky, pojistnými platbami apod., jelikož návštěvník přijíždí na vlastní náklady a zakoupené zboží si rovněž odváží na vlastní náklady. Nákup zboží tvoří poměrně vysokou položku příjmů z cestovního ruchu. Návštěvník ze členských zemí EU hradí při nákupu zboží daň z přidané hodnoty, zatímco návštěvník z nečlenských zemí EU má nárok na vrácení této částky při výstupu z území ČR (v souladu se zákonem č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, který stanovuje, že zpětný návrat daně z přidané hodnoty je možné požadovat, nemá-li zakoupené zboží obchodní charakter a je-li cena zboží včetně daně zaplacená jednomu prodávajícímu vyšší než 2000 Kč). Za služby, které zahraničnímu klientovi poskytuje česká incomingová cestovní kancelář či agentura¹⁵, klient daň z přidané hodnoty rovněž neplatí (bez ohledu na to, zda pochází z členské země EU či nikoliv), za všechny další služby, které na území ČR spotřebuje, však DPH hradí. Výhodou neviditelného exportu je, že přináší devizové prostředky za služby, které většinou nelze

15 CK/CA svou činností zaměřená na příjezdový cestovní ruch

vyvézt, a za zboží, které by se reálně nevyvezlo. Zahraniční cestovní ruch však nejen že zastupuje zahraniční obchod, ale má na něj do určité míry i přímý vliv – příjezdový cestovní ruch může například vyvolat přímý export zboží tím, že zahraniční návštěvníci se s konkrétním zbožím seznámili v průběhu svého pobytu a nyní ho vyžadují i doma, na druhou stranu může vyvolat i import, pokud zahraniční návštěvníci po dobu svého pobytu vyžadují určité zboží, na které jsou zvyklí z domova.

Vedle přímých a nepřímých dopadů na ekonomiku daného státu má cestovní ruch také významný dopad na **rozvoj územních celků**. Postavení jednotlivých územních celků je podmíněno jednak přírodními, kulturně-historickými a dalšími atraktivitami cestovního ruchu, jednak vybaveností územního celku materiálně-technickou základnou, tedy infrastrukturou cestovního ruchu (ubytovacími a stravovacími zařízeními, zařízeními pro trávení volného času a dopravní infrastrukturou). Cestovní ruch je realizován zejména tam, kde je čisté životní prostředí, často se jedná o horské oblasti, příhraniční oblasti apod., kde chybí výraznější předpoklady pro rozvoj jiných ekonomických činností. Cestovní ruch se tak v těchto místech stává dominantním činitelem rozvoje, který ekonomicky zhodnocuje potenciál daných míst, jenž by jinak zůstal v převážné míře nevyužit. Územní celek, který disponuje kvalitními a jedinečnými přírodními a kulturně-historickými atraktivitami, se stává předpokladem pro cestovní ruch a je zde budována infrastruktura a vybavenost, jež v konečném důsledku slouží nejen účastníkům cestovního ruchu, ale také místnímu obyvatelstvu. Jsou zde vytvářeny investiční i podnikatelské příležitosti a nová pracovní místa. Mimoto se cestovní ruch podílí na příjmech místních rozpočtů (např. z různých poplatků – lázeňský poplatek, poplatek na parkování) i příjmech místních podnikatelů (z prodeje zboží a poskytování služeb).

1.8 Cestovní ruch jako sektor ekonomiky a ekonomická činnost

1.8.1 Třídění ekonomických činností

Statistický odbor OSN uvádí, že odvětví ekonomiky je souhrn všech výrobních jednotek provozujících převážně stejný nebo shodný druh výrobní činnosti. Ve státní statistice, zejména v analytických pracích a při sestavování národních účtů, se využívá odvětvové třídění ekonomických činností (seskupení druhů činností podle odvětví, která se liší charakterem funkcí). První klasifikace vytvořená v ČR pro tyto účely – OKEČ (Odvětвовá klasifikace ekonomických činností) – byla zavedena do statistické praxe v roce 1994. S ohledem na závazky vůči OSN, Mezinárodnímu měnovému fondu a vzhledem k připravovaným dohodám s Evropskými společenstvími (ES) bylo již při přípravě OKEČ rozhodnuto plně vycházet ze Statistické klasifikace ekonomických činností Evropského společenství – NACE (*Nomenclature générale des activités économiques dans les Communautés Européennes*). NACE, používaná v Evropské unii od roku 1970, vytváří rámec pro statistická data o činnostech ve veškerých ekonomických oblastech (např. ve výrobě, v jednolitéch druzích služeb atd.). Výhoda tohoto třídění ekonomických činností spočívá v tom, že umožňuje odvětvové zařazení jak státní správy, činnosti vlád a místní správy, tak i velkých hospodářských a společenských organizací, jakožto i drobných podnikatelů. Klasifikaci ekonomických činností CZ-NACE (přídomek „CZ“ označuje českou

verzi) zavedl Český statistický úřad (podle § 19 odst. 2 zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů) s účinností od 1. ledna 2008, čímž byla nahrazena původní klasifikace OKEČ. Nová klasifikace CZ-NACE zohledňuje technologický rozvoj a strukturální změny hospodářství za posledních patnáct let, a má být proto relevantnější s ohledem na hospodářskou realitu, ale také lépe srovnatelná s jinými mezinárodními klasifikacemi (neboť je součástí systému statistických klasifikací, které vznikly pod záštitou Statistické divize OSN). Přejít na klasifikaci CZ-NACE nečinil pro podnikatele významnější potíže, neboť třídění OKEČ bylo prakticky převzato do úrovně čtyř míst z klasifikace NACE a pouze na pátém místě byly vytvořeny upřesňující položky vyjadřující některá národní specifika.

Struktura NACE vypadá následovně:

- první úroveň – sekce (označeny alfabetickým kódem);
- druhá úroveň – oddíly (označeny dvojmístným číselným kódem);
- třetí úroveň – skupiny (označeny trojmístným číselným kódem);
- čtvrtá úroveň – třídy (označeny čtyřmístným číselným kódem).

Základním cílem odvětvového třídění je tedy seskupení podniků a organizací za účelem zjištění vztahů mezi odvětvími a provedení vědecké analýzy optimálních poměrů v rozvoji národního hospodářství. Klasifikace ekonomických činností představuje hierarchizaci odvětví – v rámci velkých odvětví existují menší odvětví – souhrny podniků vyrábějících stejnou produkci nebo plnících stejné společenské funkce. Podnik, instituce a organizace jsou klasifikačními jednotkami odvětví, protože každá z nich patří k určité oblasti národního hospodářství.

Odvětví národního hospodářství z hlediska charakteru práce a účasti na tvorbě celkového společenského produktu můžeme rozlišovat na výrobní a nevýrobní sféru. Do výrobní sféry patří odvětví, která zahrnují podniky vytvářející hmotné statky ve formě produktů, energie, přepravy nákladů, skladování, třídění, balení zboží a jiných funkcí, které následují po výrobě. Do nevýrobní sféry se pak řadí podniky, instituce a organizace nevyrábějící hmotné statky v procesu vlastní ekonomické činnosti (podniky poskytující služby).

CZ-NACE rozlišuje následující sekce:

- A – Zemědělství, rybářství a lesnictví
- B – Těžba a dobývání
- C – Zpracovatelský průmysl
- D – Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu
- E – Zásobování vodou, činnosti související s odpadními vodami, odpady a sanacemi
- F – Stavebnictví
- G – Velkoobchod a maloobchod, opravy a údržba motorových vozidel
- H – Doprava a skladování
- I – Ubytování, stravování a pohostinství
- J – Informační a komunikační činnosti
- K – Peněžnictví a pojišťovnictví
- L – Činnosti v oblasti nemovitostí

- M – Profesní, vědecké a technické činnosti
- N – Administrativní a podpůrné činnosti
- O – Veřejná správa a obrana, povinné sociální zabezpečení
- P – Vzdělávání
- Q – Zdravotní a sociální péče
- R – Kulturní, zábavní a rekreační činnosti
- S – Ostatní činnosti
- T – Činnosti domácností jako zaměstnavatelů, činnosti domácností produkujících blíže neurčené výrobky a služby pro vlastní potřebu
- U – Činnosti exteritoriálních organizací a orgánů

První úroveň odvětvové hierarchie nevyčleňuje cestovní ruch do samostatného odvětví, což znamená, že cestovní ruch není brán jako samostatné odvětví národního hospodářství. Podniky cestovního ruchu jsou zastoupeny v různých sekcích (viz dále). Cestovní ruch je mnohooborové odvětví, protože se na něm svými výkony podílí celá řada odvětví národního hospodářství a oborů lidské činnosti. O cestovním ruchu se proto často mluví jako o „průřezovém odvětví“. Jeho vztah k odvětvové struktuře národního hospodářství lze rozdělit do dvou skupin: první skupinu tvoří odvětví s přímým a bezprostředním vztahem k cestovnímu ruchu a druhou skupinu představují odvětví s nepřímým, zprostředkovaným vztahem k cestovnímu ruchu.

1.8.2 Průmysl cestovního ruchu

Odvětvími národního hospodářství s přímým bezprostředním vztahem k cestovnímu ruchu, která zcela či v převažující míře zaměřují svoji činnost na poskytování služeb účastníkům cestovního ruchu, se rozumí zejména sekce CZ-NACE I (Ubytování, stravování a pohostinství) a oddíl 79 sekce N (Administrativní a podpůrné činnosti), kam spadají činnosti cestovních kancelářů, agentur a jiné rezervační a související činnosti. Účastníci cestovního ruchu tvoří rozhodující segment trhu těchto odvětví. Na uspokojování potřeb účastníků cestovního ruchu se však kromě výše zmíněných podílí i řada dalších odvětví, která jim poskytují služby v různé míře významnosti, spíše však jako činnost doplňkovou (také patří do skupiny s přímým vztahem k cestovnímu ruchu, ale účastníci cestovního ruchu netvoří hlavní segment jejich trhu). Jedná se např. o dopravu (přičemž však osobní doprava, zejména pak letecká, by se dala zařadit i k předchozí skupině, neboť účastníci cestovního ruchu často tvoří hlavní segment trhu), směnárenské služby, lázeňské služby, kulturní služby atd., tedy zejména o následující sekce CZ-NACE:

- CZ-NACE H – Doprava a skladování,
- CZ-NACE R – Kulturní, zábavní a rekreační činnosti (např. umělecké činnosti, činnosti heren, kasin a sportovní a rekreační činnosti),
- CZ-NACE G – Velkoobchod a maloobchod, oprava motorových vozidel, zejména oddíl 47 (maloobchod, kromě motorových vozidel),
- CZ-NACE K – Peněžnictví a pojišťovnictví,
- CZ-NACE Q – Zdravotní a sociální péče (zejména lázeňství).

Souhrn odvětví (případně jejich částí) přímo uspokojujících potřeby účastníků cestovního ruchu a jejichž produkce je pro cestovní ruch charakteristická¹⁶ tvoří tzv. „průmysl cestovního ruchu“. Většinu podniků, které lze zahrnout do průmyslu cestovního ruchu, je možné přiřadit k následujícím oddílům, respektive skupinám CZ-NACE:

49 Pozemní a potrubní doprava

49.1 Železniční osobní doprava meziměstská

49.3 Ostatní pozemní osobní doprava (městská, příměstská, meziměstská i nepravidelná pozemní osobní doprava, lanové dráhy a vleky, taxislužba a pronájem osobních vozů s řidičem)

50 Vodní doprava

50.1 Námořní a pobřežní osobní doprava

50.3 Vnitrozemská vodní osobní doprava

51 Letecká doprava

51.1 Letecká osobní doprava (vnitrostátní a mezinárodní, pravidelná a nepravidelná)

55 Ubytování

55.1 Ubytování v hotelích a podobných ubytovacích zařízeních (penziony, motely, hotely...)

55.2 Rekreační a ostatní krátkodobé ubytování

55.3 Kempy a tábořiště

56 Stravování a pohostinství

56.1 Stravování v restauracích, u stánků a v mobilních zařízeních

56.2 Poskytování cateringových a ostatních stravovacích služeb

56.3 Pohostinství (bary, výčepy, noční kluby)

77 Činnosti v oblasti pronájmu a operativního leasingu

77.1 Pronájem a leasing motorových vozidel kromě motocyklů

77.3 Pronájem a leasing ostatních strojů, zařízení a výrobků (pronájem obytných přívěsů, leteckých dopravních prostředků, lodí...)

79 Činnosti cestovních agentur, kanceláří a jiné rezervační a související činnosti

79.1 Činnosti cestovních agentur a cestovních kanceláří

79.2 Ostatní rezervační a související činnosti (průvodcovské atd.)

82 Administrativní, kancelářské a jiné podpůrné činnosti pro podnikání

82.3 Pořádání konferencí a hospodářských výstav

90 Tvůrčí, umělecké a zábavní činnosti (provozování kulturních zařízení)

91 Činnosti knihoven, archivů, muzeí a jiných kulturních zařízení (botanických a zoologických zahrad, přírodních rezervací a národních parků, provozování kulturních památek, historických staveb a obdobných turistických zajímavostí)

92 Činnosti heren, kasin a sázkových kanceláří

93 Sportovní, zábavní a rekreační činnosti (sportovní zařízení, fitcentra, lunaparky a zábavní parky...)¹⁷

16 Dle metodiky satelitního účtu ČR, vysvětleno v podkapitole 1.8.4 – Vztah cestovního ruchu se sektory národního hospodářství.

17 ČSÚ. Klasifikace ekonomických činností (CZ-NACE).

1.8.3 Ekonomika cestovního ruchu

Vedle odvětví s přímým vztahem k cestovnímu ruchu existuje mnoho odvětví s nepřímým, zprostředkovaným vztahem, která se sice přímo nepodílejí na zabezpečení potřeb účastníků cestovního ruchu (nebo pouze v zanedbatelné míře), ale vytvářejí podmínky pro jeho rozvoj a předpoklady pro činnost těch odvětví, které přímo produkují služby pro cestovní ruch. Tato odvětví tak např. zabezpečují dodávky stavebních prací (výstavbu ubytovacích a rekreačních zařízení), investičních produktů, prodej a opravy motorových vozidel, prodej pohonných hmot, prodej cestovních potřeb, ale také např. výrobu a dodávky potravin do restauračních zařízení, catering letecké dopravy, výrobu a dodávky vybavení pro automobilovou a leteckou dopravu, výrobu a dodávky zařízení a vybavení pro ubytovací a stravovací zařízení (nábytkářský, textilní, sklářský průmysl...) atd. Dále se sem zahrnují služby hotelovému průmyslu (např. prádelny), veřejná správa, pasová služba, bezpečnost a další. Je logické, že je statisticky velice obtížné přesně zachytit údaje o tom, v jaké míře tato odvětví cestovní ruch ovlivňuje – obtížnost spočívá především v rozlišení toho, jaká část produkce je určena právě pro cestovní ruch. Souhrn veškerých odvětví s přímým a nepřímým vlivem na cestovní ruch se označuje jako „**ekonomika cestovního ruchu**“.

Podíváme-li se na vliv cestovního ruchu ze široka, můžeme konstatovat, že díky poptávce po turistických službách se rozvíjí nejen všechna odvětví spojená s cestovním ruchem, ale i sociální a výrobní infrastruktura v turistických městech, vytváří se nový impuls k rozvoji lidových řemesel, zvyšuje se životní úroveň místního obyvatelstva (což se projevuje mj. ve zvýšené spotřebě různého zboží a služeb).

1.8.4 Vztah cestovního ruchu se sektory národního hospodářství

Jak již bylo řečeno, statisticky je velice obtížné údaje o cestovním ruchu přesně zachytit. Pro přesnější postihnoutí všech přímých i nepřímých efektů cestovního ruchu byl vyvinut tzv. satelitní účet cestovního ruchu (TSA – *Tourism Satellite Account*). Ten vychází ze systémů národních účtů a umožňuje např. vyčíslení objemu hrubého domácího produktu vytvořeného průmyslem cestovního ruchu a dále ekonomikou cestovního ruchu, která je vlastně souborem indukovaných efektů vyvolaných cestovním ruchem ve všech dalších odvětvích ekonomiky.

Podkladem pro tvorbu satelitních účtů cestovního ruchu jednotlivých států se stal dokument „Standardní mezinárodní klasifikace turistických činností“ (SICTA – *Standard International Classification of Tourism Activities*), na základě kterého lze reálnou poptávku v cestovním ruchu definovat jako výdaje vynaložené účastníky cestovního ruchu (nebo na jejich jméno) před cestou, během cesty a po cestě, které realizovali mimo své obvyklé prostředí. Z poptávky v cestovním ruchu se vylučují nákupy investičního charakteru, i když jsou účelem služební cesty (která sama o sobě spadá pod cestovní ruch) a pravidelné příhraniční nákupy. Reálnou nabídkou se potom na základě tohoto dokumentu rozumí suma příjmů cestovního ruchu z prodeje a spotřeby zboží a služeb, jež jsou obvykle spojené s cestováním a turistikou účastníků cestovního ruchu.

Podle metodiky satelitního účtu České republiky, která vychází z mezinárodních standardů (manuálu TSA-RMF – *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological*

Framework) stanovených UNWTO, OECD, OSN a Eurostatem, se odvětví národní ekonomiky, jež mají určitý vztah k cestovnímu ruchu, člení do tří skupin – odvětví charakteristická pro cestovní ruch, odvětví související s cestovním ruchem a odvětví nespécifická. Výrobní činnosti charakteristických odvětví jsou velmi závislé na cestovním ruchu – při nepřítomnosti návštěvníků by přestaly existovat ve významném množství nebo by se jejich spotřeba výrazně snížila.

Charakteristická odvětví se v satelitním účtu vyskytují pod názvem „odvětví cestovního ruchu“ – zde je patrné, že se satelitní účet snaží vymezit cestovní ruch jako samostatné odvětví. **Související odvětví** zahrnují činnosti, u kterých by byl při nepřítomnosti návštěvníků (neexistenci cestovního ruchu) zaznamenán pokles produkce a **nespecifická odvětví** cestovního ruchu jsou zbytkovou kategorií, do které patří všechny činnosti nespécifické do dvou výše uvedených skupin (z hlediska produkce u nich cestovní ruch nehraje větší roli, přesto je nelze zcela opomenout).

Tato tři odvětví pak vyrábějí charakteristické, související či nespécifické produkty, přičemž platí, že např. související odvětví může jako svou vedlejší produkci vyrábět i charakteristický produkt cestovního ruchu – viz obrázek 2. Mezi charakteristické produkty patří ubytovací služby, stravovací služby, služby osobní dopravy, služby cestovních kanceláří a agentur, turistické informace a služby průvodců, kulturní služby, rekreační a ostatní zábavní služby a „různé služby cestovního ruchu“ (např. finanční a pojišťovací služby a pronájem ostatního zboží, tedy jiného než dopravního zařízení, protože to spadá pod služby osobní dopravy).

Dle tabulky č. 5 TSA („Výrobní účty jednotlivých odvětví cestovního ruchu a ostatních odvětví v ČR“) byl v roce 2011 celkový výstup domácích výrobců 9 688 mld. Kč (na čemž se charakteristická odvětví podílela 434,9 mld. Kč, související odvětví 2 759,2 mld. Kč a nespécifická odvětví 6 493,8 mld. Kč). Neznamená to však, že by nespécifická odvětví měla pro cestovní ruch největší význam – je třeba brát ohled na spotřebu domácí nabídky cestovním ruchem. Hodnotu domácí nabídky (vyjádřenou v Kč jako suma příjmů) získáme tak, že přidáme k celkovému výstupu domácích výrobců dovoz a navíc přičteme rozdíl mezi daněmi a dotacemi na domácí produkci a dovoz. Cestovní ruch se na spotřebě této nabídky podílí pouze určitým procentem. Ani charakteristické produkty cestovního ruchu nejsou vždy spotřebovávány účastníky cestovního ruchu, výjimku tvoří produkty cestovních kanceláří a agentur, kde podíl cestovního ruchu na nabídce činí skutečně 100 %. Velmi vysoký podíl, konkrétně 79 %, má cestovní ruch na nabídce ubytovacích služeb, zde už však nelze říci, že veškerá domácí nabídka je spotřebována účastníky cestovního ruchu. Některé charakteristické produkty, např. sport a rekreačně sportovní služby, dokonce spotřebovávají účastníci cestovního ruchu podstatně méně než rezidenti (podíl cestovního ruchu na nabídce /resp. příjmech/ z těchto služeb je jen 5,2 %). Celková domácí nabídka produktů charakteristických pro cestovní ruch je 0,529 mld. Kč a cestovní ruch z toho spotřebovává 0,136 mld. Kč, tedy 25,6 %. Podíváme-li se na hodnoty pro související a nespécifické produkty, zjistíme, že cestovní ruch spotřebovává pouze 2 % celkové nabídky souvisejících produktů. Spotřeba nespécifických produktů cestovním ruchem je v satelitním účtu vyjádřena dokonce 0 %.

Kdybychom se zaměřili na hrubou přidanou hodnotu cestovního ruchu, tak u charakteristických odvětví bychom zaznamenali 65,297 mld. Kč (38,3 % na celkové hrubé přidané hodnotě), u souvisejících odvětví 20,634 mld. Kč (2,1 % na celkové hrubé přidané hodnotě), u nespécifických odvětví 1,757 mld. Kč (0,2 % na celkové hrubé přidané hodnotě).